

**РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ШАРОИТИДА БЮДЖЕТ
ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ИЧКИ НАЗОРАТ ТИЗИМИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ**

Кулибоев Азамат Шоназарович

Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Тошкент давлат иқтисодиёт университети профессори в.б.

e-mail: azamatkuliboyev@gmail.com

Аннотация. Ушбу илмий тадқиқот ишида бюджет ташкилотларининг ички назорат тизимини такомиллаштириш масалалари баён қилинган. Бюджет ташкилотларида молия – хўжалик фаолиятига оид қарорларни қабул қилишда ички назорат тизимининг ўрни ўрганилган.

Калит сўзлар: бош ҳисобчи, бухгалтерия, бухгалтерия ҳисоби, бюджет ташкилоти, бюджет ҳисоби, ички назорат, ҳисоб сиёсати.

Ички назорат бу бюджет ҳисобини юритишда, молиявий ва бошқа ҳисоботларни тузишда хўжалик операцияларини амалга оширишнинг қонунийлигини, иқтисодий жиҳатдан мақсадга мувофиқлигини, активларнинг бут сақланишини таъминлаш, талон–торож қилиш ҳоллари ва хатоликларнинг олдини олиш ҳамда аниқлаш мақсадида бюджет ташкилотининг раҳбари томонидан қабул қилинган ҳисоб сиёсати асосида ташкил этилган чора–тадбирлар тизими тушунилади. Ҳар бир бюджет ташкилоти ўз ички назоратини ташкил этади ва амалга оширади.

Бунда қуйидагилар текширилади ва мунтазам назорат қилиб борилади:

- ташкилот фаолиятининг бюджет қонунчилиги талабларига мувофиқлиги;
- ташкилот раҳбарининг буйруқлари ва кўрсатмалари ижроси;
- хўжалик муомалаларининг бошланғич ҳисоб ҳужжатларида тўғри расмийлаштирилиши;
- ҳисоб юритишда хатолар ва бузилишларнинг олди олинганлиги;

– бюджет ташкилотлари томонидан топшириладиган молиявий ҳисоботларнинг ўз вақтида тузилганлиги ва топширилганлиги;

– ташкилот мулкнинг сақланишини таъминланганлиги.

Бош ҳисобчи бошчилик қиладиган бюджет ташкилотининг бухгалтерияси мустақил таркибий бўлинма ҳисобланади ва ташкилотнинг бошқа бирон – бир бўлинмаси таркибига киритилиши тақиқланади.

Бюджет ташкилотининг бош ҳисобчиси ташкилотнинг тегишли бўлинмалари ва хизматларининг раҳбарлари билан биргаликда қуйидагиларни мунтазам равишда назорат қилиши шарт:

– товар–моддий қимматликларнинг қабул қилиниши ва топширилишини расмийлаштиришда белгиланган қоидаларга риоя этилишини;

– меҳнатга ҳақ тўлаш жамғармасининг тўғри сарфланиши, мансаб маошларининг тўғри белгиланиши, штат, молия ва касса интизомига қатъий риоя этилишини;

– пул маблағлари, товар–моддий қимматликлар, асосий фондларни инвентаризация қилиш, ҳисоб–китоблар ва тўлов мажбуриятларини бажаришнинг белгиланган қоидаларига риоя этилишини;

– белгиланган муддатларда дебиторлик қарзни ундириб олиниши ва кредиторлик қарзнинг қайтарилиши бўйича тегишли чора–тадбирларнинг кўрилишини, тўлов интизомига мунтазам риоя этишни;

– қонунчиликда назарда тутилган бошқа вазифаларнинг бажарилишини таъминлаш.

Бюджет ташкилотининг бош ҳисобчи қуйидаги ҳуқуқларга эга:

– бухгалтерия ҳисоби ва назорат ишлари тўғри ташкил этилишини таъминлаш юзасидан тегишли чора–тадбирлар кўришни ташкилот раҳбаридан талаб қилиш;

– таркибий бўлинмаларда пул маблағлари, товар–моддий ва бошқа қимматликларни қабул қилиш, сақлаш ҳамда сарфлаш юзасидан белгиланган тартибга амал қилинишини текшириб туриш;

– мукофотлар ҳажмларини пасайтириш (агарда қонунчиликда белгиланган нормалардан ошиб кетган бўлса) тўғрисида ташкилот раҳбарига таклифлар киритиш;

– ташкилотнинг барча бўлинмаларидан бухгалтерия ҳисобини юритиш учун талаб қилинадиган ҳужжатлар ва маълумотларни расмийлаштиришни ҳамда бухгалтерияга тақдим қилишни талаб қилиш;

– қонунчиликда белгиланган бошқа ҳуқуқларни амалга ошириш.

Бюджет ташкилотининг бош ҳисобчиси қуйидагилар учун жавобгар ҳисобланади:

– бухгалтерия ҳисоби нотўғри юритилиб, натижада тартибсиз ҳолатга келгани ва молиявий ҳисобот бузилганда (нотўғри тузилганда);

– пул маблағлари, товар-моддий ва бошқа қимматликларни кирим қилиш, сақлаш ва сарфлаш юзасидан қонунчиликда белгиланган тартибга зид операциялар бўйича ҳужжатлар расмийлаштирилган ва ижрога қабул қилинган ҳолларда;

– пул маблағлари бўйича операциялар, шунингдек, дебиторлар ва кредиторлар билан ҳисоб-китоблар кечикиб ҳамда нотўғри амалга оширилганда;

– камомадлар, дебиторлик қарзлари ва бошқа йўқотишларни бухгалтерия ҳисобидан чиқарилиш тартиби бузилганда;

– бухгалтерия ҳисобини ташкил этишга доир бошқа норматив–ҳуқуқий ҳужжатлар талаблари бузилганда.

Бюджет ташкилотларида ҳам бошқа ташкилотлар сингари ички назорат ташкилотнинг тасдиқланган ҳисоб сиёсати асосида ташкил этилади. Ҳисоб сиёсатида қуйидагилар кўрсатилиши керак:

– бюджет ташкилотининг бухгалтерия хизмати ташкилий тузилмасини;

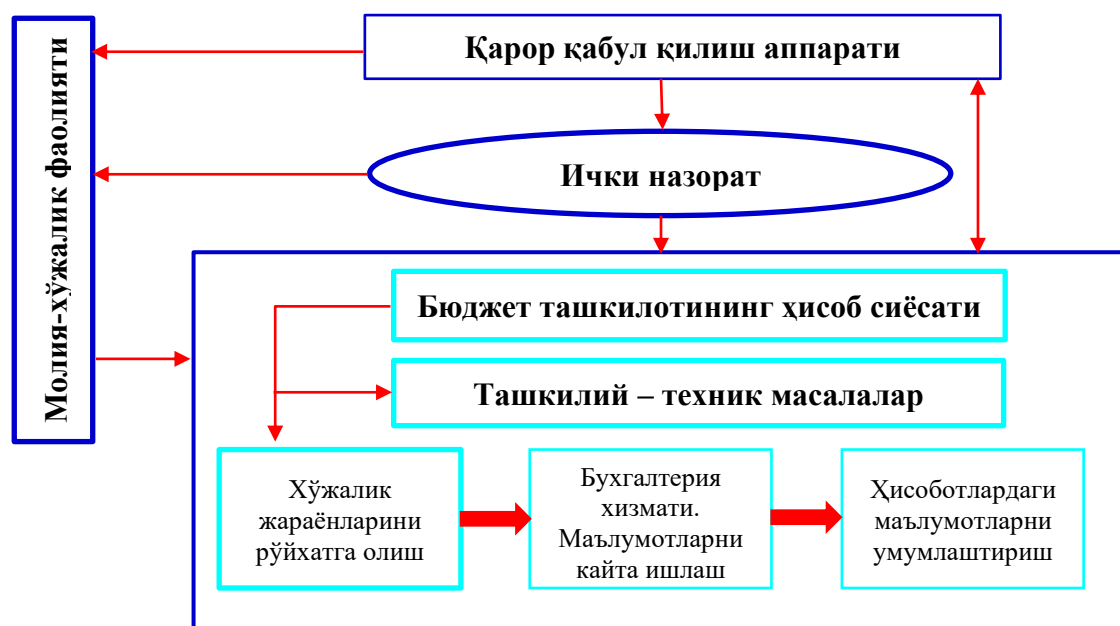
– бюджет ташкилотида инвентаризация ўтказишнинг тартиби ва муддатларини (инвентаризация қилиш мажбурий бўлган ҳоллардан ташқари);

– бюджет ташкилоти томонидан фойдаланиладиган ва унда синтетик ва

аналитик счёта рўйхати бўлиши лозим бўлган ишчи счёта режасини;

- ҳужжатлар айланмаси графигини;
- ҳисоб маълумотларини қайта ишлаш усулларини (қўлда ёки дастурий таъминотни қўллаш орқали);
- намунавий шакллари назарда тутилмаган, хўжалик операцияларини қайд қилиш учун қўлланиладиган бирламчи ҳисоб ҳужжатларининг шакллари;
- асосий воситаларнинг инвентарь рақами тузилмасини;
- бирламчи ҳисоб ҳужжатларига имзо қўйиш ҳуқуқига эга бўлган шахслар рўйхатини;
- асосий фондларни қайта баҳолаш услубларини;
- инвентаризация қилишда (ортиқча ёки камомадда) мулкни баҳолаш услубларини;
- қуйи турувчи тасарруфидаги ташкилотларнинг ҳисобот тақдим этиш муддатларини;
- товар (иш, хизмат)лар калькуляциясини шакллантириш тартибини.

Агар назорат бюджет ташкилоти инфратузилмасига ўрнатилган бўлса, ички назорат энг самарали бўлади.

1–расм. Ички назорат тизимининг қарорлар қабул қилиш тизимидаги ўрни¹

¹Муаллиф томонидан тузилган
<https://scientific-jl.com/>

Бюджет ташкилотларида ички назорат тизимининг самарали ишлаши учун ташкилотнинг ҳисоб сиёсати профессионал тарзда шакллантирилиши зарур. Шунингдек, ушбу ҳисоб сиёсати бюджет ташкилотларининг бухгалтерия ҳисобини юритишда қўлланилаётган “УзАСБО” дастурий мажмуасига ҳам мос бўлиши керак.

Ички назорат хатолар, исрофгарчиликларни минималлаштириш, фирибгарлик ва ўғирлик ҳолатларининг олдини олиш механизми сифатида хизмат қилиш учун мўлжалланганлигини инобатга олган ҳолда, у бюджет ташкилотлари фаолияти билан боғлиқ барча турли рискларни қамраб олиши керак. Бу бюджет ташкилотларининг ўз мақсадларига эришиш қобилиятида муҳим рол ўйнайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси бюджет ҳисобининг стандарти «Бюджет ҳисоботи» (3 – сон БҲС, 2019 йил 18 январь, 3124 – сон).
2. “Фуқаролар учун бюджет: 2023 йил учун тасдиқланган бюджет” ахборот нашри БМТ Тараққиёт Дастури.
3. Mehmonov S.U., Kuliboyev A.Sh. Account of extra-budgetary funds of budget organizations. Study guide. - T.: "Economy - Finance", 2018. - 192 p.
4. Кулибоев А. Ш. БЮДЖЕТ НАЗОРАТИНИНГ НАЗАРИЙ УСЛУБИЙ АСОСЛАРИ //World scientific research journal. – 2023. –Т. 16. – №.1. – С. 31-37.
5. Qo‘ziyev I.N., G‘aniyev Sh.V., Ramazonov A.S. Byudjet hisobi va nazorati (1-qism). Darslik. – T.: «Nihol Print», 2022. –632 b.
6. Hamdamov B.K., Ostonokulov A.A. Byudjet nazorati. O‘quv qo‘llanma. – T.: «Iqtisod -Moliya», 2018. -318 b.